

Очевидно, на початковому етапі впровадження процесів управління знаннями в системі реалізації стратегії є налагодження процесів втягування та кастомізації необхідних знань. Тих знань, що є важливими в умовах, що змінилися за час між прийнятим до впровадження варіантом стратегії та бізнес-умовами, що змінилися.

В умовах кризи особливого значення набуває здатність організації корегувати свою стратегію. Корегування стратегії тісно пов'язано із оцінкою та глибокою сегментацією ринку, оскільки при наявних загальних тенденціях спаду різні сегменти скорочуються по-різному. Тому переорієнтація на сегменти з уповільненими темпами спаду може привести до певного зростання обсягів реалізації. Сьогодні організація здатна реалізувати стратегію лише із урахуванням ситуаційних змін зовнішнього середовища та слабких сигналів щодо середовища. На таких складових стратегічного менеджменту наголошував ще І. Ансофф. На наш погляд, урахування першої неточної "слабкої" інформації із середовища організації сьогодні є край необхідним по двох основних причинах – по-перше, організація повинна вживати по можливості упереджувальні заходи, оцінювати можливості та проблеми, вносити корективи на певних стадіях стратегічного процесу з метою пом'якшення негативного впливу використання можливостей. По-друге, менеджери повинні визначити сукупність заходів, що можуть бути вжиті для зміни ситуації, що прогнозується, на користь організації. Застосування ситуаційної складової та елементів прогнозування щодо розвитку у процесі стратегічного управління стає сьогодні необхідним на всіх стадіях стратегічного управління, а не тільки на стадіях реалізації та контролю.

Таким чином, формування системи реалізації стратегії сучасної організації в умовах кризи потребує внесення певних змін в усі складові системи управління, адекватного використання наукових напрацювань та досвіду провідних компаній світу.

Література

1. Анолоуи Ф. Стратегический менеджмент малых и средних предприятий : учебник ; пер. с англ. / Ф. Анолоуи, А. Карамі. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2005. – 400 с.
2. Барінов В. А. Стратегический менеджмент : учебник / В. А. Барінов, В. Л. Харченко. – М. : ИНФРА–М, 2005. – 237 с.
3. Джонсон Дж. Корпоративная стратегия : теория и практика. Изд. 7-е ; пер. с англ. / Дж. Джонсон, К. Шоулз, Р. Уиттингтон. – М. : ООО "Н. Д. Вильямс", 2007. – 800 с.
4. Джексон Т. Хоскин канри : как заставить стратегию работать ; пер. с англ. / Т. Джексон. – М. : Институт комплексных стратегических исследований, 2008. – 248 с.
5. Забродська Л. Д. Стратегічне управління : реалізація стратегії : навч. посібник / Л. Д. Забродська. – Харків : Консул, 2004. – 208 с.
6. Зайцева Л. Г. Стратегический менеджмент : учебник / Л. Г. Зайцева, М. И. Соколова. – М. : Юристь, 2002. – 416 с.
7. Каплан Р. Награда за блестящую реализацию стратеги. Связи стратегии и операционной деятельности – гарантия конкурентного преимущества / Р. Каплан, Д. Нотрон / [пер. с англ.]. – М. : ЗАО "Олимп–Бизнес", 2010. – 368 с.
8. Кемпбелл Д. Стратегический менеджмент : учебник ; пер. с англ. / Д. Кемпбелл, Дж. Стоунхаус, Б. Хьюстон. – М. : ООО "Изд-во Проспект", 2003. – 336 с.
9. Коллис Д. Дж. Корпоративная стратегия. Ресурсный поход ; пер. с англ. / Д. Дж. Коллис, С. А. Монтгомери. – М. : ЗАО "Олимп–Бизнес", 2007. – 400 с.
10. Управление организацией в условиях кризиса [Электронный ресурс]. – <http://www.avizo.com.ua>.
11. Хангер Дж. Д. Основы стратегического менеджмента : ученик для студентов вузов, обучающихся по направлению "Менеджмент" / Дж. Д. Хангер, Т. Л. Уилен ; пер. с англ. – Изд. 4-е. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2008. – 319 с.
12. 10 успешных кейсов выхода компаний из кризиса. – <http://www.strategy.ru/researches/5/>.

УДК 007:339.94

О. В. ХИТРА

Хмельницький національний університет

СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ГЛОБАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

Розглянуто базові характеристики глобальної економічної системи, що на сучасному етапі набуває ознак складного гетерогенного утворення. Проаналізовано можливості застосування положень економічної синергетики для пояснення закономірностей глобального розвитку та ознак ентропії, наростання та одночасного розв'язання суперечностей глобалізації. Обґрунтовано логіку переходу глобальної економіки від нестійкості до нового рівня якості. Систематизовано теоретико-методологічні засади синергетичного управління глобальним розвитком.

The basic characteristics of the global economic system that on the modern stage acquires the features of complicated heterogeneous formation are considered. The possibilities of application of the guidelines of economic

synergism are analysed for explaining objective laws of global development and features of entropy, growth and simultaneous resolution of contradictions of globalization. The author gives reasons for transition of global economy from instability to the new level of quality and systematizes theoretical and methodological principles of synergetic management of global development.

Вступ. Перехід економіки до фази глобалізованого розвитку вимагає розробки нових теоретичних та методологічних підходів для адекватного осмислення процесів, які відбуваються у світі. Процес глобалізації проявляється в найбільш тісній взаємозалежності національних виробничих комплексів, обумовлений збільшенням масштабів і прискоренням переміщення факторів виробництва, товарів і послуг. У рамках цього процесу склався комплекс відносин між його учасниками – міжнародними компаніями, транснаціональними корпораціями та фінансовими інститутами, які для своєї експансії потребують глобального простору. Однак слід брати до уваги неоднозначність цих відносин: одні з них мають інтеграційну спрямованість, а інші можуть вести до дезінтеграції та розколу. Так, універсалізація процесу глобалізації характеризується зростаючою ідентичністю національних систем економічного регулювання, а також конвергенцією національних політик. Це, в свою чергу, відбувається завдяки схваленим у багатосторонньому порядку моделям поведінки, способу дій і системам цінностей, включаючи єдність постулатів нової технології, гомогенізацію і стандартизацію виробництва і споживання. Водночас процес глобалізації відбувається в умовах сильно поляризованої в плані економічної потужності та можливостей світової системи, і таке становище є потенційним джерелом ризиків, проблем і конфліктів [1, с. 380–393; 2]. Характерною рисою сучасного глобального розвитку є поєднання двох суперечливих тенденцій: підпорядкування світової економіки інтересам міжнародних фінансово-економічних організацій та транснаціонального капіталу, з одного боку, і конкуренції національних економічних систем – з іншого [3].

Можна стверджувати, що глибина суперечностей між впливом доцентрових і відцентрових тенденцій веде до встановлення певного балансу економічних пріоритетів між національними етноцентрично налаштованими господарськими системами, і це позначається на змісті та потенціалі глобалізації управлінських систем національних економік. Як відомо, в основі економічної глобалізації лежать інтернаціоналізація господарської діяльності економічних суб'єктів та інтенсифікація функцій міжнародного управління. У свою чергу, рівень інтернаціоналізації визначається глибиною інтеграційних процесів, ступенем залучення країн і регіонів до системи міжнародного поділу праці, розвитком спеціалізації та коопераційних зв'язків у межах світових товарних ринків, стандартизацією методів управління. Відтак, виникає потреба створення універсальної стратегії економічного розвитку, яка була б придатною для використання на просторі єдиного світового ринку і задовольняла б одночасно потреби національних економічних суб'єктів (компаній, країн, регіонів) у міжнародному розвитку, а також завдяки якій споживачі в різних країнах і регіонах дістали б мотиваційні переваги. Окремі дослідники розглядають таку стратегію як складову національних програм соціально-економічного розвитку, що мають комплексно і цілеспрямовано забезпечувати об'єднаний рівень глобалізації національних економік на різних етапах інтернаціоналізації та у сферах підприємництва, незважаючи на особливості соціально-культурного, економічного і технологічного розвитку [4]. Загалом, суперечливість і турбулентність глобалізації потребує активних стабілізуючих механізмів управління надскладними глобальними відносинами в інтересах виживання людства [5].

Проблемам глобалізації, глобального розвитку та глобального управління присвячені праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як В.Л. Гіл Чарлз, Дж. Майєр, Д. Олесевич, Дж. Стігліц, О. Білорус, В. Білоус, В. Вагурін, А. Гальчинський, І. Гладій, Н. Гражевська, Б. Губський, С. Єрохін, О. Канищенко, В. Куриляк, В. Лукашевич, Ю. Павленко, Є. Панченко, Ю. Пахомов, Т. Савелко, Є. Савельєв, С. Сіденко, С. Соколенко, А. Старостіна, Н. Фесенко, А. Філіпенко, О. Швиданенко, О. Шевчук, М. Шепелєв, С. Юрій, Б. Юськів та ін.

Аналіз новітніх процесів економічної глобалізації показує, що тут визначальними є зростання самодостатності окремих структурних ланок глобальної економічної системи і девальвація на цій основі стандартної уніфікованості відповідних процесів. Втрачається притаманна принципам індустріалізму системна якість глобалізації, уніфікованість її функціональних структур. На цьому підґрунті глобальна економіка набуває ознак дисипативності – системної розпорошеності. Сучасні глобалізаційні процеси характеризуються системною роздвоєністю і реалізуються на засадах подвійної логіки – не лише централізації, а й децентралізації. Інакше кажучи, процес глобалізації потрібно розглядати не як шлях до досягнення гомогенності, а як важливе джерело збереження різноманітності, яке досягається в результаті об'єднання різного в ціле. За рахунок цієї різноманітності забезпечується життєздатність, збагачується й ускладнюється структура самої системи [6, с. 121–122].

Отже, основою розвитку глобальної системи стають синергетичні принципи, які пропагують утвердження синергетичних засад глобалізації економічного розвитку [7]. Найбільш значимими для пояснення глобалізаційних процесів є синергетичні закони об'єднання складних структур. Синергетика забезпечує виявлення законів коволюції складних “різновікових” структур, що розвиваються у різному темпі, а також включення простої структури до складнішої. Знання цих законів дозволяє зрозуміти способи об'єднання країн, регіонів, геополітичних цілісностей, що розвиваються у різному темпі та перебувають на різних стадіях розвитку [8, с. 59].

“Чистий” результат глобалізації визначається самим характером світової економіки: за умов посилення глобалізаційних процесів складна світова система самоорганізується таким чином, щоб одержати від глобалі-

зації максимальний позитивний ефект, знизивши до мінімуму її витрати. Тому, на нашу думку, більш детального дослідження сьогодні потребують синергетичні аспекти саморозвитку глобальної економіки як надскладної системи. Значення синергетики як науки, спрямованої на вивчення процесів самоорганізації і реструктуризації складних систем, полягає в тому, що вона радикально змінює розуміння співвідношення між гармонією і хаосом, упорядкованістю та безладдям, інформацією та ентропією. Згідно з синергетичним підходом, буття як такому притаманна властивість самоорганізації у вигляді складних, динамічних, ієрархічно співвідпорядкованих систем; така самоорганізація спрямовується від хаосу до дедалі більшої впорядкованості на основі певних параметрів порядку й узагальненої синергетичної інформації відповідно до певних патернів (моделей) [9, с. 93]. Отже, використання синергетичного наукового інструментарію дає можливість з'ясувати специфічні прояви еволюції, такі як нестабільність, нелінійність та катастрофічні зміни динаміки еволюційних процесів, відкритість систем, зростаючу складність еволюційних форм та зростаючий кооперативний (коеволуційний) характер розвитку [10].

Постановка завдання. Метою даного дослідження є формування теоретико-методологічних засад управління глобальним розвитком за допомогою принципів економічної синергетики.

Результати дослідження. Сучасний етап глобалізації економічних відносин характеризує специфічний процес утвердження постіндустріальних засад глобального розвитку, які несуть на собі якісно нові (порівняно з епохою індустріалізму) гетерогенні визначення, а тому не можуть оцінюватися з позицій канонічної методології, на основі принципів лінійної логіки. Гомогенна цілісність передбачає домінантність системної (інтегральної) якості і, відповідно, системну уніфікованість та ієрархічну підпорядкованість частин цілому, тоді як глобальна економіка починає розвиватися за принципами гетерогенності її системних утворень, за логікою економічної конвергенції (рис. 1). Як стверджує Н. Фесенко, “гетерогенна система, яку розривають ціннісні та ідеологічні антагонізми, є хаотичною, нестабільною, конфліктною” [11]. Виходячи з нелінійності процесу розвитку, його поліваріантності і циклічної зміни еволюційних і біфуркаційних етапів, слід визнати, що процеси дивергенції і конвергенції чергуються: дивергенція домінує на біфуркаційній стадії, а конвергенція – на еволюційній.

З огляду на це слід зазначити, що самоорганізація виступає як чергування двох процесів – ієрархізації та деієрархізації. Ієрархізація являє собою послідовне об'єднання елементарних дисипативних структур у дисипативні структури більш високого порядку; деієрархізація – послідовний розпад складних дисипативних структур на більш прості. Наявність ієрархії, як правило, є ознакою високого рівня організації, більшої функціональності. Водночас будь-яка ієрархія звужує можливості та гнучкість системи, хоча й суттєво спрощує її створення та функціонування. Процес ієрархізації в умовах взаємодії із зовнішнім середовищем не може продовжуватися нескінченно: досягнувши певного граничного стану (атрактора), він зупиняється; те ж саме відбувається і з процесом деієрархізації.

Складні гетерогенні системи – це властивість перехідних трансформаційних процесів. При визначенні узагальнюючих характеристик гетерогенності сучасної глобальної економіки, на думку А. Гальчинського [7], слід керуватися насамперед цим методологічним принципом. Процеси трансформації дають підстави констатувати формування глобального ринку як сфери стійких товарно-грошових відносин на основі міжнародного поділу праці. Означений процес, що характеризується посиленням взаємозв'язку та взаємозалежності суб'єктів та об'єктів ринку, є багатовекторним і комплексним.

Рис. 1. Логіка трансформаційних процесів у сучасній глобальній економіці

З розвитком виробничих, фінансових, інформаційних та інших зв'язків сформувалися підвалини нового різновиду цілісності економічної системи глобального типу. У цьому контексті “цементуюча” роль зв'язків виявляється у тому, що в процесі взаємодії учасники світогосподарських відносин набувають додаткових властивостей, відмінних від тих, які їм притаманні у своїй субструктурності.

Слід зважати, що не усі структури і не за будь-якого ступеня зв'язків, не на яких завгодно стадіях їх розвитку можуть бути об'єднаними у складну структуру. Існує обмежений набір способів об'єднання, способів побудови складних структур, складного еволюційного цілого. Для того щоб виникла єдина складна (глобальна) структура, мають бути виконані певні правила типологічної організації. Синергетична методологія дозволяє зрозуміти, що шлях до об'єднання, інтеграції різних частин у ціле не є рівномірним, постійним і односпрямованим. Еволюційне сходження до дедалі складніших форм і організацій проходить через низку циклів розпаду та інтеграції, відділення від цілого та включення до нього, гальмування процесів та їх прискорення, тобто реально існує пульсуючий ритм сходження до єдиного. Цикли загострення інтенсивності процесів і зменшення їх інтенсивності, розпаду та об'єднання частин є внутрішньою закономірністю нелінійних глобалізаційних процесів. Будь-які складні організації поблизу моменту максимального кульмінаційного розвитку (моменту загострення процесів) демонструють внутрішню нестійкість до малих збурень, піддаються загрози розпаду [8, с. 59–60].

Синергетична методологія розкриває також можливість трансформації поля шляхів еволюції, показуючи, що змінити поле шляхів розвитку будь-якої складної системи, трансформувати спектр структур-атракторів можна лише тоді, коли перебудовано саме середовище. Існують умови, за яких середовище має атрибути, через які досягається певний рівень організованості та системні якості. Перебудувати середовище – означає змінити поведінку елементів або підсистем цього середовища у кожній локальній сфері, змінити поведінку кожної національної економічної системи.

Трансформація колишніх структур і формування загальносвітової цілісності пов'язані з розв'язанням найважливішого функціонального завдання – забезпеченням керованості в нових масштабах. У цьому контексті цілісність (інтегрованість) сучасного організаційного типу світової економіки визначається не стільки єдністю фізичного простору життєдіяльності, скільки можливістю синхронного глобального економічного і соціального моніторингу подій у режимі реального часу, спроможністю наднаціональних інституцій до оперативної різнорівневої проекції глобальних рішень [3].

Глобальний простір, на відміну від системи, не зникає і не змінює порядку існування, він залишається і при зміні положення точки чи множини точок, тобто простір не є умовою існування точки (країни), а її середовищем, де вона реалізує себе за допомогою певних кількісних та якісних характеристик. Будучи необмеженим видимими кордонами, простір сприяє розвитку та взаємодії країн. Такі міркування ще раз підтверджують, що глобальний простір вміщує всі країни, але їхня відмінність полягає у градації в цьому середовищі щодо умов розвитку. Крім того, жодна з країн не спроможна повторити становище (соціально-економічні умови) іншої [6, с. 455].

Як узагальнює І. Гладій [12], розвиток просторової моделі світового ринку відбувається на засадах циклічності та неперервності часового вектора, холистичності, ієрархічності і компліментарності, що дозволяє виділити кілька витків на шляху руху від дворівневої структури міжнародного ринку до утворення трансконтинентального ринку. Кожен з витків, у свою чергу, проходить три стадії становлення, кожна з яких включає: 1) етап руйнування старих зв'язків між країнами і ринками внаслідок конфліктів (хаос); 2) структурування центрів міжнародної торгової активності (фрагментація простору, виділення економічно активних зон, або біфуркаційних точок, і атракторів, утворення центрів, які поступово еволюціонують); 3) утворення глобалізованих торгових мереж (трансформація міжнародної торгової політики, нездатність провідних центрів забезпечувати узгодження інтересів та стабільний розвиток).

Водночас у процесі глобалізації виникають ринкові економічні структури, які втрачають свої класичні визначення. Вони реалізуються в межах не гомогенно цілісної, а гетерогенно складної дисипативної економічної системи, в якій взаємодіють ринкові і трансконтинентальні детермінанти. На цій основі ринок починає втрачати свою традиційну нормативно-домінуючу функцію. Вона починає самозаперечуватись. Зберігаючи ринковий статус, зазначені структури водночас девальвують свої базові характеристики, набувають ознак трансконтинентальних утворень. Як стверджує А. Гальчинський [7], метаекономіка – це не паралельна ринку економіка, а продовження ринку, самозаперечення ринку при збереженні його перспективно дієздатних надбань. Відповідно, слід вести пошук таких методологічних засад теоретичного аналізу, які поєднували б у собі логіку як ринкового, так і трансконтинентального розвитку.

Синергетичний підхід дає змогу описати нелінійний, нерівноважний характер процесів глобалізації, дослідити механізми глобальної еволюції, феномен самоорганізації та саморозвитку, нелінійності, становлення “порядку через хаос” і нестійкості як основоположної характеристики процесів трансформації світової економіки. Згідно із синергетичною парадигмою, нарощування дисбалансів може призвести світову економічну систему до нерівноваги, посилення якої сприяє переходу в стан біфуркації, коли попередні закономірності, способи регулювання та організації перестають діяти, розпадаються. Перегрупування на основі самоорганізації залишків старої структури сприяє виникненню якісно нової, складнішої світогосподарської системи, яка набуває ознак цілісності, внаслідок чого світогосподарський інтерес стає пріоритетним щодо національних інтересів [13, с. 259–260].

Синергетична концепція економіки орієнтує на розвиток стрибками за рахунок формування механізмів, що реалізують синергетичні ефекти, структурні й фазові переходи [14]. Як зазначають Ф. Бик та В. Китушин [15], в синергетиці процес розвитку відбувається як взаємодія двох підпроцесів – стійкого стаціонарного та нестійкого флуктуаційного. Відповідно, процеси, що забезпечують трансформацію економічних систем, досягаються двома видами трансформаційних механізмів – адаптаційним та самоорганізаційним [13, с. 117]. З таким трактуванням співзвучні положення політико-цивілізаційного підходу: “процес світового розвитку є саморозгортанням потенціалу світової цивілізації, що містить в собі альтернативні, аж до взаємовиключних, вектори розвитку людства” [16].

Процес розвитку відбувається циклічно – від однієї множини атрактивних станів до іншої. Зміна еволюційних і біфуркаційних етапів розвитку систем, їхньої стійкості і нестійкості утворює у часі динамічні цикли. Циклічність можна розглядати як загальну форму функціонування національних господарств і світової економіки як єдиного цілого, що відображає нерівномірність функціонування різних елементів національного господарства, зміну революційних та еволюційних стадій його розвитку, економічного прогресу [17, с. 440]. Зрештою існує точка зору, що розвиток є хвилеподібною структурою з безліччю переходів і критичних поворотних точок біфуркацій, в яких подальша еволюція часто є невизначеною, стохастичною, недетермінованою [17, с. 438].

Протилежною розвиткові (як зростанню самоорганізації) тенденцією є ентропія: система експортує у навколишнє середовище ентропію та імпортує негентропію. Стадія хаосу характеризується підвищенням ентропії, але, разом з тим, і зміною конфігураційного простору: якщо такий простір зростає, то система розвивається і переходить до нового якісного стану. У зв'язку з цим слід виділити ще одну важливу властивість глобальної економіки як складної системи – її дисипативність. На відміну від рівноважної, дисипативна система може існувати лише за умови постійного обміну з середовищем (речовиною, енергією, інформацією), завдяки чому вона підтримує свою впорядкованість (низьку ентропію). У дисипативних системах переважають процеси “розмивання”, “розсіювання” неоднорідностей. Таким чином, головним джерелом формування дисипативних структур, здатних до тимчасового впорядкування хаосу та збереження нерівноважних станів, є нестійкість.

Якщо система складається з декількох елементів, тоді її сумарна ентропія залежатиме від ентропії кожного елемента. У разі непов'язаності елементів між собою їх об'єднання в ціле призводить до того, що ентропія (ступінь непрогнозованості цього цілого) зростає. Звідси випливає висновок: ентропія системи буде тим вищою, чим більшим числом способів ми зможемо поміняти між собою елементи системи без шкоди загальній системній якості. Показник системної ентропії, виступаючи основною динамічною характеристикою системи, вказує на ступінь її стійкості або, навпаки, близькості до кризового (біфуркаційного) стану. Натомість негентропія – це наявність процесів упорядкування, зростання зв'язків між елементами системи, які зумовлюють зменшення сумарної ентропії. Глобальна економічна система, як усі самоорганізовані структури, характеризується, з одного боку, зростанням внутрішньої неузгодженості та невпорядкованості – ентропійним зростанням, а з іншого – наявністю процесів упорядкування, на посилення яких орієнтовані механізми наднаціонального регулювання зовнішньоекономічних зв'язків. Водночас слід пам'ятати, що зниження ентропії за рахунок зовнішніх жорстких правил робить систему неадаптивною, оскільки певна міра хаотичності, непередбачуваності в критичних умовах спроможна продукувати резерви для її адаптації. Ця недетермінованість стає джерелом інноваційних тенденцій і дозволяє цим трансформаціям рухатися еволюційним шляхом, знаходячи вихід у нових зв'язках, можливість яких і спричиняє наявність певного рівня свободи [8, с. 90–91].

На нашу думку, специфіка глобальної дисипативної структури пов'язана з тим, що для глобальної системи поняття експорту ентропії є дещо відносним, а тому всередині системи періодично виникають серйозні ефекти асиметрії. Зрештою, поняття негентропії пов'язане з інформацією, що являє собою новий (несиловий) тип взаємодії і, власне, упорядкованості, у зв'язку з чим вона перетворюється в основний стратегічний ресурс суспільства [18, с. 115]. Отже, синергетично-інформаційний підхід передбачає нелінійний розвиток за біфуркаційним сценарієм, що ставить під сумнів закономірності поступального розвитку і є результатом вибору одного з можливих варіантів розвитку під впливом колективних та індивідуальних взаємодій.

Найбільш суттєві прояви збільшення нестійкості глобалізації, наведені на рисунку 2, сприяють її прискоренню та інтенсифікації наростання складності світової системи. Як стверджує В. Вагурін [19, с. 125–141], глобалізація перебуває на хвилі третьої стадії грандіозного метабіфуркаційного переходу значної частини світової системи у принципово нову якість – соціалізований капіталізм.

Цей процес проявляється у все більш активному залученні нових країн до соціалізованого напрямку глобалізації, в інтенсифікації взаємодіючих між собою глобальних потоків людей, технологій, товарних мас, капіталів, інформації і культурних цінностей. Це приводить до зростання та ущільнення взаємодії мереж і структур світової взаємозалежності між країнами і народами, між провідними структурами кожного конкретного суспільства.

Усі протиріччя глобалізації взаємопов'язані і взаємодіють один з одним і як конкретні прояви основного її протиріччя, і як різномірний динамічний спектр комплексу різноспрямованих багаточисельних флуктуацій цього складного довготривалого перехідного процесу світової системи у нову якість. Основою суперечливої спрямованості флуктуацій та динамічних взаємопереходів, їх конкуренції та кооперування є взаємодія спонтанно-самоорганізаційних та організаційних засад глобалізації. У кожний даний відрізок часу одні протиріччя загострюються, інші стають менш гострими, треті розв'язуються, породжуючи нові протиріччя.

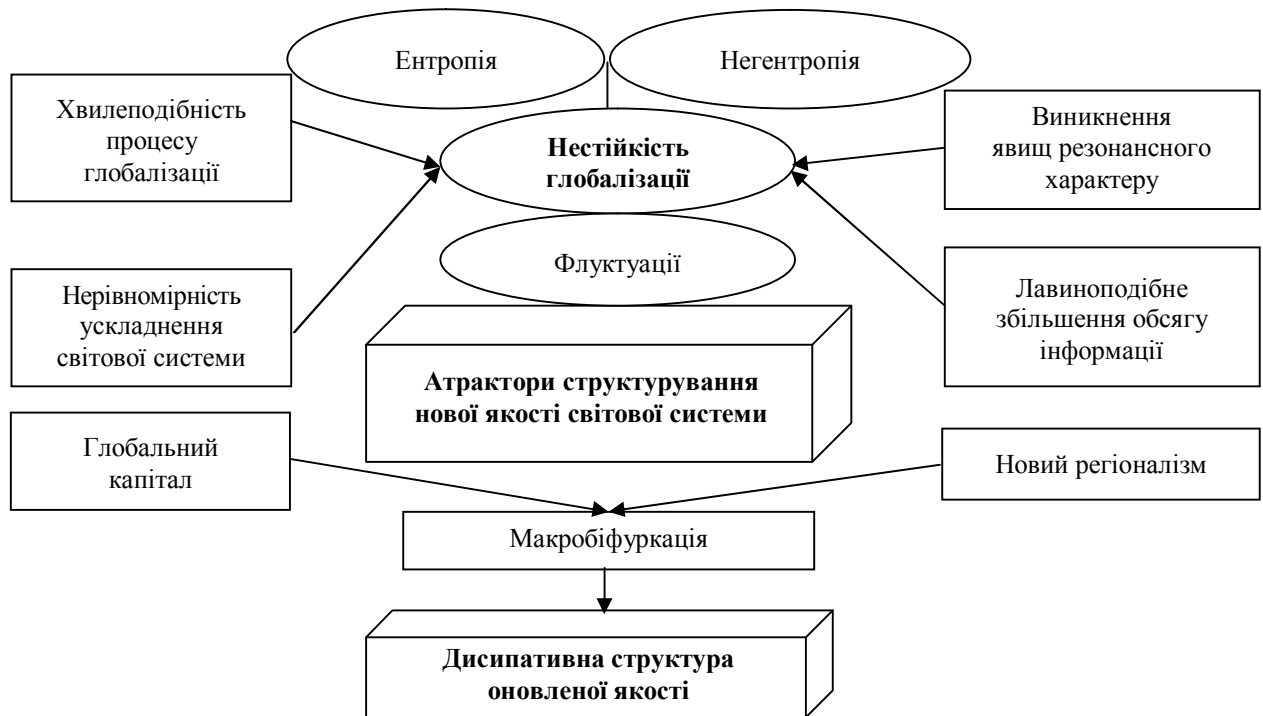

Рис. 2. Логіка переходу глобальної економіки від нестійкості до нового рівня якості

Є чимало форм розв'язання протиріч глобалізації. Існує точка зору, що в основі самоорганізації ринкових економічних систем і глобальної економіки в цілому лежить саморозвиток капіталу як дисипативної структури. Зокрема, Н. Гражевська зазначає: «як самоорганізуючий та системорозвивальний чинник ринкової економіки капітал відіграє активну роль в інтенсифікації процесу глобалізації, що у свою чергу сприяє радикальній модифікації необхідних та достатніх умов його самовідтворення як дисипативної структури» [13, с. 262]. За визначенням В. Вагуріна, капітал являє собою складну, здатну до самоорганізації динамічну дисипативну структуру з чергуванням стійкості і нестійкості самонаростання його вартості [19, с. 97]. Надлишок виробництва капіталом речовини, енергії та інформації над їх розсіюванням стає настільки великим, що перетворюється у зовнішнє джерело самооновлення капіталу. Капітал безпосередньо самоорганізує виробництво таким чином, що воно поставляє в обмін тільки товари та послуги, які приносять прибуток. Зрештою, механізм самовідтворення і самооновлення капіталу інтегрує роботу таких важливих механізмів, як цінова конкуренція і соціальний метаболізм. Періодично капітал виходить за межі провідних параметрів процесу його самонаростання і здійснює макробіфуркаційно-кризові переходи у нову, більш досконалу якість. На кризовій стадії різко послаблюються властивості капіталу як дисипативної структури і починають домінувати його властивості як атрактора.

Глобальний капітал має позатериторіальну, наднаціональну природу та керується власними інтересами, що часто не збігаються зі стратегіями розвитку держав, на території яких він функціонує. Загальносвітанно, що економічним виміром глобалізації капіталу є формування міжнародної системи нагромадження вартості на основі розвитку інтернаціональних відтворювальних циклів та поглиблення транснаціоналізації економічних систем. Транснаціоналізація є формою розв'язання суперечностей, що виникають у системі нагромадження вартості, а отже, і формою адаптації економічних систем до нових умов глобального шоку (кризи), який виявляється у падінні граничної доходності факторів виробництва та затуханні мотивації до підприємницької діяльності. Водночас розвиток транснаціонального капіталу, його територіальна експансія та функціональна диверсифікація є визначальними чинниками зростання цілісності світового господарства.

Друга провідна форма розв'язання протиріч глобалізації – новий регіоналізм, який також все активніше перетворюється із суттєвої флуктуації в атрактор включення регіонів і країн до структурування загальносвітового економічного середовища, в атрактор послаблення їх відособленості, що гальмує інтеграцію національних економік у цілісну, але суперечливу світову економіку. Глобальна асиметрія і десинхронізація привели до пошуку шляхів мінімізації негативних наслідків та спроб створити геополітичну рівновагу за допомогою регіональних груп. Однак, згідно з постулатами синергетики, рівновага не є метою регулювання стійкості макросистеми, регулювання здійснюється поза межою рівноваги, на рівні надрівноваги. Встановлений на сучасному етапі розвитку міжнародної економіки баланс між відцентровими (експансіоністська логіка) і доцентровими (логіка накопичення) силами свідчить про орієнтацію мікроекономіки виробництва на просторову модель відкритого регіоналізму. На цій підставі можна стверджувати про появу поняття регіонального синергізму як підвищення ефективності національних економік в результаті міжнародної регіоналізації. Відповідно, можна зробити

висновок, що сучасна світова економіка – це матриця, утворена регіональними просторами, які взаємодіють між собою у межах функціональних площин чи потоків.

У своїй синергетичній взаємодії розглянуті атрактори прискорюють процес становлення нової світогосподарської цілісності та ущільнюють взаємодію світового простору і світового соціального часу. Водночас цей процес має бути керованим, що знову повертає нас до проблем глобального управління.

На думку В. Лукашевича, серед недоліків і суперечностей сучасного глобального процесу регулювання виділяється дисонанс між різними рівнями глобального регулювання, слабка узгодженість між різними структурами глобального регулювання, суперечності між різними сферами регулювання, різний ступінь вигоди для різних країн та ін. [20, с. 319–320]. На нашу думку, означені проблеми є наслідком застосування лінійного підходу до управління, що не тільки не розв'язує, але й поглиблює наявні асиметричні ефекти глобалізації. Натомість синергетичне управління є резонансним і здійснюється за інформаційними кодами світовпорядкування або за законами самоорганізації (організаційними принципами), розміщеними на спеціальних носіях – цільових проектах.

Синергетична модель управління використовує у ролі структурних елементів реальні атрактори, під якими розуміють відносно сталий стан певних елементів системи, що перманентно змінюється. Ці елементи, як правило, виникають самостійно, вони випадкові, самоорганізовані, здатні впливати на всю множину трансформаційних траєкторій, що визначаються різними початковими умовами (наприклад, соціально-економічними показниками окремих країн) і закріплюються в управлінських рішеннях, які необхідно коригувати на основі аналізу дії атракторів. Слід зауважити, що процес управління поряд з активними елементами (змінюючи систему) включає в себе момент збереження, оскільки він постає процесом “переведення” системи з одного стану в інший.

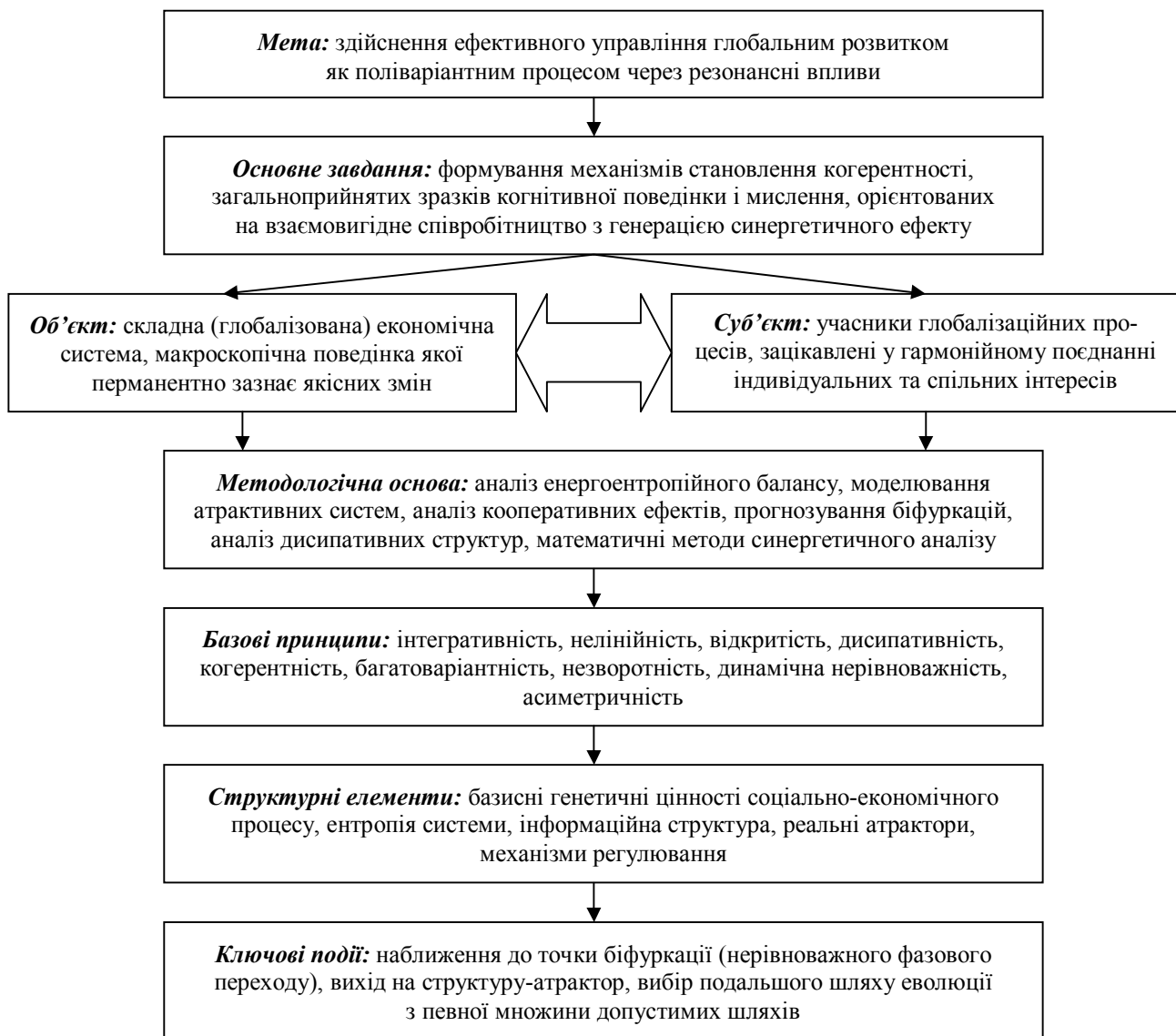

Рис. 3. Модель управління глобальним розвитком з позицій синергетичної парадигми

Ентропія, тобто рівень хаотизованості системи, також є впливовим елементом синергетичної моделі управління. Визначаючи ступінь неконструктивності системи, непередбачуваності, невизначеності випадкових

величин, ентропія водночас визначає рівень самоорганізованості системи та впорядкованості її структурних складових, її здатність до кооперативних дій. Синергетика асимілює абстрагування як рух у напрямку субстанціональної елементарної характеристики системи, але у вигляді ентропії, органічно пов'язаної з формуванням нових складних структур, що переборюють ентропію дисипативних структур [8, с. 206–217].

Загалом управління у складних системах зводиться до визначення можливих атрактивних станів, вибору з них бажаного і вибору засобів для підштовхування системи до цього стану. Управління виступає як інструмент, що підтримує динамічну організованість системи. І чим більш гнучко реагує система управління на специфічні умови, що постійно змінюються, тим ефективнішим є й саме управління. З іншого боку, чим вищий опір змінам структури, тим вища ймовірність позитивної ентропії ходу економічних явищ, як на мікро-, так і на мега- та макрорівнях.

До специфічних методів синергетики, які можуть застосовуватись в управлінні глобальним розвитком, належать: ентропійний аналіз, моделювання атрактивних систем, аналіз кооперативних ефектів, прогнозування біфуркацій, аналіз дисипативних структур, математичні методи синергетичного аналізу. Крім того, слід враховувати синергетичні закони об'єднання складних соціально-економічних структур: закон коеволюції, конвергенції різномірних елементів; закон синтезу простих еволюціонуючих структур в єдину складну структуру; закон пульсації ритму сходження до єдності, необхідність розмаїття для стійкого динамічного розвитку складної системи та ін.

Запропонована нами модель управління глобальним розвитком (рис. 3) передбачає врахування розглянутих специфічних характеристик складних систем, здатних до самоорганізації, та водночас доводить можливість співіснування самоорганізаційних та організаційних засад у визначенні бажаних для людства пріоритетів глобального розвитку.

Поглиблена розробка і пізнання принципів синергізму рефлексується на підвищення ефективності управління розвитком складних систем. Керовані самоорганізація і саморозвиток забезпечують впорядкованість, кооперацію, збалансованість, регенерацію та, врешті-решт, синергетичний ефект в результаті оптимального вибору системою цілі глобального розвитку і траєкторії руху до її досягнення.

Висновки. Синергетичний аналіз показує, що ціле розвивається швидше, ніж його окремі частини. Значно вигідніше розвиватися разом, оскільки це пов'язано із заощадженням матеріальних і духовних витрат. При цьому кожен новий спосіб когерентного об'єднання структур, виникнення кожного наступного прошарку ієрархічної організації прискорює темп розвитку системи, і це, певною мірою, доводить доцільність глобалізації. З іншого боку, ми спостерігаємо багато проявів нестійкості глобалізації, що загрожує людству серйозними кризами та асиметричними ефектами в моменти проходження точок біфуркації.

Незважаючи на те, що кожна складна система (в т. ч. глобалізована система світогосподарських зв'язків) здатна до самоорганізації, синергетична методологія утворює можливість гармонійного поєднання процесів організації та самоорганізації, управління та самоуправління.

Таким чином, доцільно переглянути наявні механізми наднаціонального регулювання економічних процесів і виробити загальну модель управління глобальним розвитком на засадах синергетики.

Запропонована модель управління, що базується на основоположних принципах синергетичного вчення, дозволяє переосмислити роль зовнішнього керуючого впливу у глобалізаційних процесах та орієнтує на досягнення синергетичного ефекту завдяки максимальній погодженості дій "глобальних акторів". Означена модель може слугувати теоретичною базою для подальших досліджень у напрямку удосконалення управлінських (регулятивних) процесів у глобальному економічному просторі.

Література

1. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Єрохін. – К. : Світ знань, 2002. – 528 с.
2. Савелко Т. В. Уточнення економічного змісту й особливостей глобалізації / Т. В. Савелко // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 20–26.
3. Швиданенко О. А. Внутрішня природа та сучасна конфігурація глобального ринку / О. А. Швиданенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 2. – С. 143–149.
4. Старостіна А. Суперечливі шляхи економічної глобалізації / А. Старостіна, О. Канищенко // Економіка України. – 2008. – № 5. – С. 58–65.
5. Юськів Б. Концепція і парадигми глобального управління / Б. Юськів // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 119–130.
6. Економічні проблеми XXI століття : міжнародний та український виміри / за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
7. Гальчинський А. Методологія аналізу економічної глобалізації : логіка оновлення / А. Гальчинський // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 4–18.
8. Білоус В. С. Синергетика та самоорганізація в економічній діяльності : навч. посібник / В. С. Білоус. – К. : КНЕУ, 2007. – 376 с.
9. Шевчук О. Б. Глобально-інформаційна економіка та синергетичний підхід до її дослідження : монографія / О. Б. Шевчук. – К. : Фенікс, 2004. – 112 с.

10. Свентух А. О. Сутність, ключові детермінанти та особливості управління розвитком соціально-економічних систем : синергетичний аспект / А. О. Свентух // Вісник Хмельницького національного університету. (Сер. "Економічні науки"). – 2008. – № 2. Т. 2. – С. 221–224.
11. Фесенко Н. В. Особенности функционирования и закономерности эволюции международных систем / Н. В. Фесенко // Цивилизационная структура современного мира / Под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко. В 3-х томах. – Т. 1. Глобальные трансформации современности. – К. : Наукова думка, 2006. – С. 362–369.
12. Гладій І. Й. Просторові трансформації і регіональна парадигма світового ринку / І. Й. Гладій // Вісник економічної науки України. – 2006. – № 1. – С. 41–45.
13. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін : монографія / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
14. Ісаєва Т. М. Математичне моделювання економічних систем : синергетичний підхід / Т. М. Ісаєва // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2009. – № 4. – С. 27–34.
15. Бык Ф. Л. Понятийные аспекты новой парадигмы управления / Ф. Л. Бык, В. Г. Китушин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2007. – № 5. – С. 3–8.
16. Шепелев М. А. Глобалистика и цивилизационный подход / М. А. Шепелев // Цивилизационная структура современного мира / Под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко. В 3-х томах. – Т. 1. Глобальные трансформации современности. – К. : Наукова думка, 2006. – С. 494–512.
17. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку : історія і сучасність / А. С. Філіпенко. – К. : Знання, 2007. – 670 с.
18. Егоров В. С. Философия открытого мира / В. С. Егоров. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т ; Воронеж : НПО "МОДЭК", 2002. – 320 с.
19. Вагурин В. А. Синергетика эволюции современного общества : монография / В. А. Вагурин. – Луганск : Копицентр, 2005. – 200 с.
20. Лукашевич В. М. Глобалістика : навч. посібник / В. М. Лукашевич. – Львів : Новий Світ-2000, 2005. – 440 с.

УДК 658.589

Н. В. ЧАЛЕНКО

Київський національний університет технологій та дизайну

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Узагальнені методичні підходи оцінки інноваційного потенціалу підприємства та його складових. Визначена актуальність обґрунтування фінансової складової інноваційного потенціалу. Приведені критерії фінансової оцінки інноваційного потенціалу підприємства.

The article generalizes methodological approaches to evaluation of innovation potential of enterprise and its components. The study determines the relevance of the financial component of the innovation potential. The criteria of a financial assessment of the innovation potential of the company are proposed.

Постановка проблеми. Ефективна діяльність підприємств вагомо залежить від їх здатності до інноваційного розвитку. Обґрунтування напрямків інноваційної діяльності базується на результатах комплексної оцінки як середовища, в якому працює підприємство, так і визначенні внутрішніх інноваційних можливостей підприємства, які характеризуються станом і рівнем використання інноваційного потенціалу. При цьому інноваційні можливості підприємств різняться залежно від специфіки підприємства, його галузевої приналежності і стратегічної спрямованості. У зв'язку з цим оцінка інноваційного потенціалу є обов'язковою передумовою управління інноваційною діяльністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного потенціалу підприємств досліджувались багатьма вченими, такими як Ю. Бажал, С. Глазьев, А. Гречан, М. Денисенко, П. С. Ілляшенко, Н. Краснокутська, Д. Кокурін та інші. У їх працях висвітлюються основні положення, які стосуються дефініції інноваційного потенціалу, формування, використання та його оцінки на рівні промислового підприємства. Незаперечно, що підприємство може інноваційно розвиватися лише при наявності необхідного інноваційного потенціалу. Більшість вчених зазначають, що інноваційна діяльність обумовлює потребу в наявності та максимальному використанні інноваційного потенціалу організації та зумовлена конкурентною боротьбою. Підприємства здійснюють інноваційну діяльність, щоб покращити якість товарів та послуг, підвищити продуктивність праці, прискорити оборотність вкладеного капіталу, створювати принципово нові види продукції, постійно вдосконалювати технологію їх виробництва. Тому, управління інноваційною діяльністю підприємства розглядається сучасними фахівцями як засіб приведення його інноваційного потенціалу у відповідність до можливостей і загроз, які генеруються ринковим середовищем.

Постановка завдання. Незважаючи на існування значної кількості теоретико-методичних розробок вітчизняних і зарубіжних науковців з питань оцінювання різноманітних аспектів інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання, потребують удосконалення теоретичні та практичні підходи до оцінки окремих складових та узагальнюючого показника інноваційного потенціалу підприємств.